

Brande i Store Magleby gennem tiden

Da den svenske hær i 1658 gik i land ved Korsør – med kurs mod øst for at besætte København – fik amagerbønderne ordre til at flytte alle lagre af korn og andre fødevarer ind til byen, som man frygtede ville blive belejret.

Det skete dog ikke, men til gengæld blev Amager selv overfaldet af de svenske soldater, der gik i land ved Dragør. General *Wrangel* gik i land i Dragør med 1500 mand af fodfolket og fem rytterkompagnier.

Tropperne bevægede sig ind mod København – med de flygtende amagere foran sig.

Helt uden kamp skete besættelse af Amager dog ikke. Ved et slag mellem Dragør og Store Magleby, omkom mange hundrede svenskere og en danske løjtnant, *Mikkel Skov*, var tæt på at få taget den svenske konge til fange, inden han tog flugten på en båd fra Dragør Nordstrand.

Efter kampen lå det meste af Amager ødelagt tilbage. Alle gårde og huse var brændt af og beboerne måtte i det næste års tid leve i landflygtighed i København. Derfor findes der ikke bygninger i Dragør kommune, der er ældre end midten af 1600-tallet – med undtagelse af kirken i Store Magleby.

Flere kilder siger, at alle gårde og huse blev brændt af, men en enkelt fortæller, at én gård stod tilbage, fordi røgen fra de andre brande skjulte den, så svenskerne ikke opdagede den.

Branden 1685

31. maj 1685 brænder store dele af byen. Tre mennesker omkommer. Bønderne for skattefritagelse i tre år, så de har råd til at genopbygge deres gårde

Det må altså være lykkedes på de ca. 25 år siden svenskerne afbrænding i 1658 at bygge Store Magleby op igen.

Branden 1700

28. oktober 1700 brænder 43 gårde og 7 huse. Det var omtrent halvdelen af byen.

Ingen mennesker mister livet ved branden, men da høsten netop var afsluttet, gik det meste af korn, halm m.m., som skulle være føde for byens mennesker og dyr den kommende vinter, tabt. Også denne gang fik bønderne et par års skattefrihed, og der blev samlet penge ind ved kirkedørene i de københavnske kirker.

Da man i 1970'erne renoverer Store Maglebygård (Møllegade 8), fandt man en jernplade med ejerens initialer og årstallet 1701. Den stammer formentlig fra genopbygningen.

Branden 1733

Den 3. maj 1733 brænder 32 gårde ned. Heller ikke denne brand koster menneskeliv.

En læge, *Lamb. Voltelen*, skriver, at han "haver forbunden amageren *Johan Pietersen Brauer*, hans datter og hans søster, som ved ildebranden i Hollænderbyen meget ynkeligt blev brændte, så de så ud som morene, så sorte. Først deres ansigter overalt, ja ørerne og ganske bagomkring på halsen meget ildebrændte. For det andet deres hænder ganske og aldeles forbrændte, ja så dybt, at løse ben er gået af datterens ene finger og en del sener af mandens hænder. For det tredje datterens begge knæ, ja op til lårene meget ilde brændte. Hvad smerte de stakkels mennesker har udstået, er jeg ei kapabel med pennen at udføre. Brorsønnen er for 14 dage siden kureret, og konens ansigt og hænder og den ene hånd er ganske igen kureret og den anden hånd bliver om 14 dage ligeledes hel og god. Mandens ansigt er også helt, men hans hænder bliver ej endnu i 4 á 5 uger kurerede."

Brauer skriver et brev til kongen, hvor han fortæller, at han har mistet alt og anmoder om at måtte tigge ved kirkedørene i København, for at kunne samle penge sammen.

Bagefter får bønderne tilladelse til at importere byggemateriale toldfrit til genopbygningen.

Branden 1809

Om formiddagen den 25. marts 1809 opstod der ildebrand i degnens hus. Man mener, at branden startede i kakkellovnen, hvor skorstensrøret var utæt.

Men der opstår altid lidt mere farverige historier om, hvordan den slags brande opstår. En anden version lyder, at ilden startede i det hus i nærheden af kirken, hvor den kongelige skytte boede. Han havde en kasse patroner stående, som ved antændelsen eksploderede, og gjorde at huset styrtede sammen og dræbte både skytten og hans kone. Folk i byen mente, at skytten til tider havde været temmelig overlegen, og at dette var straffen!

Historien er sikkert ikke sand, men det er rigtigt at skyttens (*Jacob Boytling Goldschmidts*) hus brændte, og syv mennesker omkom, heriblandt Goldschmidt, hans hustru og deres barn. Goldschmidt boede formentlig i Hovedgaden omkring nr. 29.

Det var en lørdag, og mange fra byen var på torvet. Andre var i arbejde ude i markerne, så heldigvis var der ikke så mange mennesker hjemme i landsbyen.

Vinden blæste ret kraftigt fra sydøst og fik hurtigt ilden til at sprede sig fra degneboligen til præstegårdens udlænger og til kirkeladen. Selve præsteboligen havde tegtag, så dér kunne ilden dårligt få fat.

I degnehuset, der på denne tid var en temmelig stor ejendom, var der også skole, som også brændte ned. Degneboligen var formentlig opført i 1742.

Vi har ikke oplysninger om, hvad der skete med skolebørnene. Formentlig er de enten reddet ud eller haft fri, fordi det var lørdag.

Efter branden indgav degnen, *Thomas Lorenzen*, sin afskedsansøgning med den begrundelse, at han ved ildebranden havde mistet lysten til arbejdet.

Ilden bredte sig til degnens nabohus, "røstholderhuset" (som lå øst for kirken) og fortsatte til "Crilles i gårdens gård" på hjørnet som på få minutter blev omspændt af flammer.

Branden fortsatte videre mod nord, hvor den stoppede ved schouten *Dirch Corneliussens* gård (Mindegården) "med Guds bistand og sprøjternes hjælp", som det hed i en avis.

Til gengæld blev det meste af den vestlige side af byen ildens bytte, fra Pieter Kurvemagers hus til Tønnes Bryggers gård (dvs. Kinkelgård), dvs. alle gårde og huse der lå mellem Møllegade og Kinkelgade blev antændt.

Syd for kirken lå en ubebygget grund, og der stoppede ilden, så bebyggelsen langs den sydlige del af Møllegade blev skånet.

Ilden og varmen var så kraftig, at de folk der var hjemme, ikke kunne nå at redde noget ud af deres huse.

Mange gamle koner blev grebet af panik og løb ud på markerne, hvor de gemte sig i grønkålen.

I løbet af tre timer havde ilden raseret 30 gårde og 16 huse. 12 mennesker indebrændte og 60-70 kreaturer mistede livet.

Med Guds og sprøjternes hjælp

Store Maglebys eget brandvæsen kunne ikke gøre meget. Gadekærene og brøndene var frosset til, så det var vanskeligt at skaffe vand til slukningen.

Der blev sendt bud efter assistance fra brandvæsenet i København, som sendte tre sprøjter. I København modtog man budskabet om branden kl. 13 og allerede kl. 14 var tre sprøjter og 56 mand ankommet til Store Magleby. De var dog ikke til megen hjælp, for mange gårde og huse var allerede brændt ned. De københavnske brandfolk blev dog ik byen til næste morgen.

Branden fandt sted mens Danmark var i krig med England, og derfor var en del soldater indkvarteret i Store Magleby. De hjalp naturligvis til med redningsarbejdet. Men bagefter blev soldaterne sendt væk fra byen.

En skipper fra Dragør, *Peter Albertsen Riber*, der tilfældigt opholdt sig i Store Magleby, gjorde en heltemodig indsats for at forhindre ilden i at nå kirken. Brændende stumper af gårdenes stråtag fløj gennem luften og landede på kirketaget, hvor Peter Riber ved hjælp af våde sække fik forhindret at det blev antændt. Senere fik han Dannebrogsmændenes hæderstegn for sin indsats.

Dagbladet "Dagen" skrev den 27. marts, at manden (dvs. P. A. Riber) ankom sammen med brandsprøjten fra Dragør.. Uden stige klatrede han op på taget og styrede strålen på de angrebne steder. Han viste samme raskhed ved præstegården, hvoraf dog kun stuelængen der er grundmuret og stentækt, reddedes.

Den 1. april skriver "Dagen" dog, at mandens navn var Didrik Albertsen Riber, bager fra Dragør.

Skæbner fra den brændte by

I *Jan Petersens* gård i Kinkelgade reddede en dreng sin bror ud af et vindue.

Hos *Dirch Albertsen* i Kinkelgade (dvs. Maglebygård) flygtede konen, *Marchen Jans*, ud gennem porten men den styrtede sammen og begravede hende.

Pieter Gertsen Bacher på Hollandsminde og hans kone havde været på torvet, og på vej hjem så de røgskyen over Store Magleby. På vejen mødte de et par heste, der viste sig at være deres egne. De var så til gengæld det eneste, der blev reddet fra gården som brændte helt ned.

Dagbladet Dagen skrev to dage efter branden: "I eet hus alene brændte skytte Goldschmidt, hans kone, hans datter og en hos ham boende Jfr. Proft. En skomager og hans kone brændtes i eet hus og i to øvrige huse brændte to husmandskoner. De øvrige brændte var børn og tjenestefolk. Dog savnes en gårdmandskone, hvis lig ikke er fundet, men formodes at ligge under en i portstedet værende uhyre mængde grus.". Den 1. april, altså godt en uge efter branden, skrev avisen, at man nu havde fundet den savnede kvinde i en kælder. "Hun var knap til at opsamle uden i ganske små stykker."

Gårdmand *Peter Petersen Schout* takkede nogle dage efter branden i avisen "Dagen" hans rytter *Jørgen Bunch* (muligvis en indkvarteret soldat) for at have reddet Peter Petersens datter og noget af hans indbo, mens *Jørgens* eget brændte.

Endnu en uge efter branden var der stadig flammer i nogle af ruinerne. Der var placeret kar med vand, så man hurtigt kunne stoppe ilden i at blusse op igen.

De overlevende samledes i de huse, der ikke var brændt ned. "Hvert hus er fyldt op af gråd og jammer", som avisen skrev. "På næsten hver tomt ses ihjelbrændte heste, køer, kalve, svin osv.", hed det i bladet.

Der blev arrangeret indsamling til de brandlidte. Den 1. maj var der kommer 5511 rigsdaler ind, bl.a. indsamlet i Dragør.

Kongen og Dronningen gav 400 rigsdaler "til at sætte dem igjen i næring" og disse penge fordeltes til smeden, hjulmanden, snedkeren og til otte væversker, der hver fik 25 rigsdaler til at købe en ny væve for.

Gartner Mohr skænkede en pakke urtefrø til en værdi af 80 rigsdaler. Heri var bl.a. frø til rødløg, porrer, gulerødder, kål, timian, persille, rødbeder, gulerødder og pastinakker.

Efter branden samlede man smeltet sølv og kobber sammen, så det kunne bruges til at erstatte nogle af de ting, der var gået tabt.

Måske var branden anledningen til, at der i byen blev ansat en vægter.

Udflytningen

Få dage før branden i 1809 opstod, havde der været holdt møde i byen om en plan for udskiftning, dvs, omfordeling, af landsbyjorden og udflytning af gårdene.

Branden satte fart i processen, så en del af de nedbrændte gården ikke blev genopført inde i landsbyen, men bygget på de nye jordlodder, som bønderne var blevet tildelt.

Det tog halvandet år at få puslespillet til at gå op. En række af byens gårdejere tog nu skridtet og byggede deres gårde op ude på markerne.

En del gårde blev efter branden(e) opført udenfor byen, primært langs Kirkevej og Nordre Dragørvej.

Det gjaldt f.eks. gården "Aldershvile" på Kirkevej (også kaldet 1. bondegård), "Lundegård" ved Lundevej og "Petersminde" på Ndr. Dragørvej.

Branden 1821

Kun 12 år efter, at en stor del af Store Magleby var brændt ned, blev byen igen ramt af ildebrand.

Ilden opstod ved midnatstid den 11. juni i *Jan Isbrandtsens* gård, Mindegården. Det var 2. pinsedag. Den løb fra bygning til bygning fra Mindegården og nordpå, og standsede først ved den ubebyggede grund, hvor *Crilles Jansens* gård havde ligget. Den var i 1818 flyttet ud til en ny grund ved Kirkevej mellem Store Magleby og Dragør. Gården kaldtes senere "Medaillongården" (3. bondegård).

Der er imidlertid også andre bud på, hvor ilden opstod: I et udhus hos bager *Svend Jacobsen*, i en halmstak ved *Wybrandt Carlsens* gård eller i jordemoder *Marchen Pietersens* hus.

Lige syd for Mindegården lå et lille hus, hvor Lisbeth Buur boede. Hendes mand arbejdede hele ugen på Christianshavn og kom kun hjem lørdag og søndag. Lisbeth var bange for at sove alene, og havde ofte andre kvinder i byen til at overnatte hos sig i huset, men ikke på brandnatten. Hun indebrændte.

Fra Mindegården sprang ilden til jordemoderhuset og videre til gårdene i den østlige side af byen op til *Gert Thiesens* gård.

Syv gårde og frem huse blev flammernes bytte og fire eller fem mennesker omkom, heriblandt to børn.

Beretninger om branden

Der er bevaret en beretning, skrevet af *Ane Anders Tronninge*, hvis mor *Sass Gertsdatter* selv havde oplevet branden.

Hun fortæller: "Det var natten mellem 2. og 3. pinsedag, den 11. juni, og der havde været pinsebal for de unge i Jacob Tønnesens gård om aftenen. To af de unge piger, Svend Jansen Bachers døtre, Trein og Leisbeth, var lige kommet hjem og gået i seng, da gården (Kærgård) brændte.

Deres stedmoder, *Grith Jan Bachersdatter*, havde lige født et barn. Hun ville flygte fra ilden, men taget skred ned over hende og hun omkom. Hendes bror, *Jan Wybrandt*, kunne høre hendes skrig ude fra gaden, men det

var umuligt at hjælpe. De to piger omkom også.

En barnepige fra Dragør, *Trein Donners*, reddede det tre dage gamle barn, ved at tage det i sit forklæde og løbe ud i gården med det."

Udenfor gården stod der folk, der hørte hendes skrig og en ung tjenestepige, *Trein Donners*, fik reddet barnet ud. Moderen omkom. I kirkebogen står imidlertid, at det var faderen der reddede barnet.

En tjenstekarl, *Niels Tobiasen*, måtte forlade gården næsten nøgen.

Ane Anders Tronninge fortæller videre i sin beretning: "Én af de brandlidte, *Peder Hansen Vogmand* [der boede mellem Skrивergård og Kærgård], og hans bror, *Jens Hansen Vognmand*, havde været ude på Kalvebod Fælled med kreaturer dagen før, og var blevet derude hos "hyttemanden". De så brandskæret, og troede, at det var solen der var ved at stå op."

Familien i gården var gået i seng, men blev vækket af branden i gårdene længere sydpå i gaden. Husmoderen, *Neel Cornelius*, fik børnene og en gammel kone der også boede på gården, ud. Netop som de var kommet i sikkerhed, blev gården omspændt af flammer, så de nåede ikke at redde noget at indboet. Den ældste søn, *Crilles*, reddede besætningen ud på nær en hest og to svin.

En tjenstekarl, *Hans Jensen Broder*, blev derimod ikke reddet. Han var meget tunghør, og har sikkert ikke kunnet høre hverken lyden af de brændende bygninger, eller folkenes råb. Han forsøgte at redde sig ved at lægge sig ned under sengen, men omkom i flammerne.

En barn på 2 år døde 14 dage efter. Måske har han taget skade af røgen?

Peter Hansens gård blev ikke genopbygget inde i landsbyen, men ude ved Ndr. Dragørvej, hvor den blev til ejendommen "Eliad". Navnet er sammensat af ejerparrets navne, *Elisabeth* og *Adrian*.

Også Skrивergården brændte. Her boede skriveren, *Gert Corneliussen Bacher*, og hos ham lå byens retsprotokoller m.m. De gik tabt, og derfor har vi i dag ikke ret mange kilder til schoutstyrets særlige historie. Året efter ophævedes schoutjuristiktionen for Store Magleby, og byen overgik til Amager Birks retskreds.

Var branden påsat?

Vidner kunne fortælle, at de mente ilden var påsat af en skomager fra byen, *Jan Thiesen*,

Blandt vidnerne var hans egen mor, som kunne fortælle, at Jan det sidste års tid havde været forfalden til lediggang og druk.

Han var aftenen før branden flere gange set i nærheden af det sted, hvor ilden opstod. Og han skal der have sagt om de, hjem brændte ned, at "der fik de sig en god smøre". Altså måske en form for hævn.

Jan Theisen var blevet gift to år tidligere, og havde fået et barn. Men moderen boede med barnet hos sin mor, og Jan var flyttet ind hos sin mor, der var enke, i et lille hus, der omtrent lå øst for, hvor Mindegården ligger i dag.

Jans far havde været skomager, og nu blev hun forsørget af sønnen, der tjente lidt penge ved at reparere sko for folk. Det meste af indtægten er dog nok gået til brændevin.

Tidligere på året havde Jan afsonet 10 dage på vand og brød i Blåtårn, fordi han havde stjålet. Siden da havde han flere gange sagt til folk i byen, at "den røde hane ville gale"

På aftenen, hvor branden opstod, kom Jan ind til moderen og sagde, at der lugtede svedent. Hun sprang ud af sengen, og så gennem vinduet, at det brændte på Mindegården lige ved siden af.

I dagene efter branden flakkede Jan om i både Store Magleby og Dragør, og i Dragør havn forsøgte han at låne en jolle, så han kunne sejle ud til de forbigående skibe og søge hyre. Men det lykkedes ikke, så han blev i Store Magleby.

Her blev han anholdt den 21. juni og indsat i arresten i Blåtårn. I løbet af sommeren blev han fire gange hentet til retsmøder i Store Magleby, som på det tidspunkt stadig havde sin egen domstol, i form af schouten og de syv scheppens.

Den 21. august blev der afsagt endelig dom i sagen. Den lød på frifindelse, for man kunne ikke skaffe det fornødne bevis for, at det var Jan Theisen, der havde påsat branden.

Til gengæld blev han flere gange i de følgende år straffet for tyveri. Han afsonede f.eks. tre år for at have stjålet en pose tøj.

Jan Theisen endte som vejarbejder på Amager Landevej, hvor han slog sten til skærver. Han endte sine dage i fattighuset, hvor han døde i 1852, 37 år gammel.

Efter branden

Som ved branden i 1809 blev der også denne gang samlet penge ind, bl.a. i København, til de brandlidte.

En 15-årig pige forsøgte i Dragør at samle penge ind til sig selv, under påskud af, at det var til brandofrene. Hun blev afsløret og dømt til en gang ris.

En del af de nedbrændte gårde blev bygget op igen på det sted, hvor de havde ligget. Det gjaldt Skrivergården, der blev til én gård, Kærgård, der fik et større udenomsareal, samt Mindegården.

Efter branden flyttedes tre gårde ud til Nordre Dragørvej og fem huse blev bygget op igen på overdrevet på den nærmeste del af Nyvang og denne bebyggelse fik navnet Strøby.

Den brandfarlige by

Årsagen til, at ilden kunne gøre så meget skade, som den gjorde, var at landsbyens gårde og huse lå tæt. Øst for Hovedgaden, fra kirken og nordpå, lå en stor del af byens gårde i to ubrudte rækker. Den vestlige række havde udkørsel til Hovedgaden, den østlige til Østersiden. Næsten alle stuelængerne lå øst-vest.

Gårdene lå meget tæt, næsten som var de bygget sammen med hinanden. Derfor kom der ikke meget lys ind i stuerne, når naboens stråtag stødte lige op til vinduerne. Mellem bygningerne var der smalle passager, som var lukket med brædder ud mod vejen. "Lortegangen", som denne passage kaldtes, blev benyttet som WC af tjenestefolkene.

Efter de store brande i begyndelsen af 1800-tallet, ændrede byen udseende. En del af de nedbrændte gårde blev ikke genopført i byen, men i stedet bygget op ude på byens marker, hvor deres jord var blevet samlet efter udskiftningen i 1809. Dermed opstod "huller" i husrækken flere steder. Det er i dag kun gårdene langs den østlige del af Møllegade, der følger det oprindelige bebyggelsesmønster for landsbyen.

Brandvæsen

Byen fik en brandsprøjte omkring 1750. Den stod i en vognport ved Hovedgaden 21. Der var en bestemmelse om, at alle huse skulle have en brandstige udvendigt på huset, så den altid var til at få fat i. Det samme gjaldt brandtønderne, som der også var pligt til at opbevare udendørs.

Efter branden i 1821, hvor bl.a. jordemoderhuset var brændt ned, byggede byen et nyt hus, dels til jordemoderen, dels til at opbevare byens brandsprøjte i. Senere flyttede man dog brandsprøjterne.

Huset er bygget 1877 og udvidet i 1889.

Huset blev også benyttet som kachot, og til at rumme en del af kommunens arkiv, fordi man her opbevarede de gamle kommunale regnskaber. Det nævnet i 1918 som "brandfrit arkiv", så man har på dette tidspunkt altså allerede varetaget de arkivmæssige hensyn, der i dag er foreskrevet i arkivloven!

Senere blev huset brugt som redskabsrum.

I 1962 købte Store Magleby Kommune Fritz Petersens gård Kirkevej 9 og opførte et rådhus på grunden, mens man brugte dele af den gamle hovedbygning til brandstation.

Brandstiger

Rundt omkring på de gamle gårde i Store Magleby eller på gårdbygninger i det åbne land hænger der stadig gamle træstiger på en væg på den udvendige side af gården. De er en mindelse om den måde, man indtil 1932 organiserede byens brandvæsen på.

Når brandalarmen lød, ved at der blev klemtet med kirkeklokkerne, havde alle gårde pligt til at stille folk til brandslukning – ikke kun i Store Magleby, men også i Dragør og de omkringliggende landsbyer.

Det kunne være for at læsse eller køre vandtønder eller for at arbejde ved brandsprøjtens pumpestænger. Mødte man ikke op, kunne man idømmes en bøde.

På hver gård skulle der forefindes en stige af en bestemt længde og et par brandhager, derudover skulle man have mindst to store tønder samt brandspande og tragte, som skulle medbringes til slukningsarbejdet.

Med denne form for udstyr er det klart, at den gård, der blev ildens bytte, oftest var dømt til at brænde ned, mens der ved en effektiv indsats dog var mulighed for at redde de omkringliggende ejendomme

Vægteren

Efter den store brand i 1809 ansatte byen i fællesskab en vægter, der skulle gå runder i byen om natten, for at holde øje med om der udbrød ildebrand.

Vægteren hed *Johan Hinsch*, og havde udover at holde øje med ildebrand, også til opgave at se efter de unge mennesker, når de kom hjem fra bal. Var der nogen af dem, der var for livlige, blev de spærret inde i byens "kachot", som lå i sprøjtehuset.

Hinsch's knippel og messingskilte findes på Museum Amager.

Andre brande

I 1894 brændte seks huse i den nordlige del af Kinkelgade. Det er den bebyggelse, der kaldes "Slottet". Dermed forsvandt måske nogle af de bygninger, der havde overlevet brandene i 1809 og 1821.

I 1910 brændte to gårde ved landevejen til Dragør. Det var Jansens enkes gård og Dirch Geertsens gård ved siden af. Sidstnævnte omtales i et avisreferat som én af Amagers ældste.

1924 brænder "veterangården" ved gadekæret, ejet af Borger Jensen. Gnister for fat i museumsgårdens tag, men med de – efter datidens forhold – moderne brandsprøjter – lykkes det at forhindre ilden i at brede sig.

Den 15. september 1943 opstod der ild i Stubmøllegårds ene længe på grund af et lynnedslag. Da man ville ringe til brandvæsenet, kunne man ikke få forbindelse, fordi telefoncentralen var lukket pgra. tordenvejret(!). Naboen måtte derfor selv køre afsted, for at få fat i Tårnby Brandvæsen. Stuehuset og den vestlige del af den nordre længe blev reddet.